محمد هارون خپل شعشعی

۱۸ می ۲۰۱۲

« آغلې »که « ښاغلې »؟

« آغلی » او« ښاغلی » د پښتو له داسي لرغونو ټکو څخه دي، چي د دې ژبې په خورا ډېرو ادبي اثارو کي (کي يې) پرېمانه بولګي او مثالونه ګورو. ښاغلی (مذکر) او ښاغلې (مؤنث) له پخوا څخه تر اوسه پوري د پښتو په جنوب - لوېديځه لهجه کي ژوندي او مستعمل ټکي دي؛ په داسي حال کي، چي آغلی (مذکر) او آغلې (مؤنث) له ډېرو وختو راهيسي د خلګو په ورځنيوخبرو او محاورو کي مړه دي .

هيڅ شک او شبهه نسته، چي د ژبې د زړو او نابابه ټکو را ژوندي کول او بيرته رواجول د لغوي زېرمي د پراخولو او بډايولو له اړخه، ډېر معقوله او ګټوره خبره ده؛ خو سره له دې هم دا کار په ټولو شرايطو او حالاتو کي هرومرو تر برياليتوبه نه رسيږي؛ ځکه د ټولو ژبو، له هغې ډلې څخه د پښتو ځيني کليمي، عبارتونه، محاورې، اصطلاحات، انګېرني او داسي نور ژبني جوړښتونه د ټولني د هر بل ژوندي موجود غوندي تر يوې ټاکلي دورې وروسته له استعماله لوېږي؛ او ځای يې د خپلي يا پردی ژبې ځيني نوري کليمي نيسي . دې بدلون او اوښتون ته بايد په واقعيت کي د کليمو د ژوند او مرګ هغه قانون و وايو، چي د سياسي، اجتماعي، فرهنګي، فکري او اقتصادي شرايطو پر بېلوالي او توپير سربېره، پر ټولو بشري ټولنو يو راز واکمن دئ . د دې استدلال له مخي نو، تر هغه مهاله چي په ټولنه کي د زړو کليمو و بيا را ژوندي کېدو او رواج موندني ته سياسي، اجتماعي، کولتوري/ کلتوري ، فکري او اقتصادي امکانات برابر نسي، د يوې مړې او نابابه کليمي را ژوندی کول هم د پسرلنی هينمي په شان، ډېر پايښت نسي کولای . زموږ په رسمي او مطبوعاتي ژبه کي د« آغلې » بيا را برسېره کېدل هم ماته همداسي هينمه ښکاري؛ ځکه دا ټکی له پېړيو راهيسي د پښتنو په ورځنيو خبرو او محاورو کي مړ سوئ دئ . په خواشينی سره يې په را ژوندي کولو او بيا دودولو کي هم ژور او هراړخيز پام نه دئ سوئ . راسئ په لاندي کرښو کي وګورو، چي « آغلی » د پښتو په ادبي متونو کي، په څه مانا راغلئ دئ؛ له ګرامري پلوه څه حالتونه لري؛ او په اختصاصي ډول يې و ښځو ته کاروَنه، علمي جواز لرلای سي که څنګه؟

لوی استاد- اروانباد علامه حبيبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰ع - ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴ع) د محمد هوتک د « پټې خزانې » په حاشيو کې د غوريانو د دربار د نومیالي شاعر، ښکارندوی، په یوه قصیده کې د « آغلي » و تشریح ته داسي کښلي دي : « آغلی بمعنای زیبا و آراسته و خوشگل و قشنگ است . مؤنث آن آغلې به یای مجهول . » [۱]

د پښتو ژبې او ادب د وتلي او منلي استاد - علامه عبدالشکور رشاد (۱۳۰۰- ۱۳۸۳ش) اروا دې خدای تل ښاده او خوشاله لري، چې په بېلابېلو پښتو متونو کې د خپلو ژورو څېړنو او موندنو له برکته، د « آغلي » پر مخکنۍ حقیقي مانا(ښایسته، ښکلی/ کښلی، پی مخی) سربېره د هغه مجازي مانا (ښه سړی، بزرگ/ زبرگ، د روحاني برخي تښتن) [۲] او گرامري حالتونه هم را ښوولي دي . دلته د همدې دروند او فاضل استاد د عالمانه څېړنوپه رڼا کي لومړی د « آغلي » بېلابېل حالتونه بیانوو؛ او بیا په پښتو کي د ښځو د احترام، تعظیم او تکریم دپاره هغه کلیمه ښیو، چي په څو دلیله تر« آغلي » مناسبه او معقوله برېښي .

د پښتو په ځينو لرغونو ادبي متونو کې د « آغلي » بېلابېل گرامري حالتونه :

د غوریانو د دربار شاعر، ښکاروندوی، په خپله ښکلي پسرلنی قصیده کي دا ټکی د مذکر صفت په بڼه داسي کار کړی دئ :

له مرو خاور يې آغلی گل راويوست

وچ او غر يې کړ له جنتونو [۳]

د احمدشاهبابا(۱۱۳۵ - ۱۱۸۶ هـ ق) په دیوان کي ددې کلیمي مذکر جمع، په معيتي(cumulative) حالت کي د« آغلي ăğali » په بڼه، داسي راغلي ده :

خسته زړونه آلوده دي محمده!

نظر وکړه چي پوده دي محمده!

که دا نفس وشیطان ډېرکوي جنگونه

ستا آغلي را سره دي محمده! [۴]

ښکارندوی د همغي قصيدې په يو بل بيت کي د « آغلي » مؤنث جمع د« آغلیه ăğalya » په ډول، داسي راوړې ده :

پښتونخوا ښکلي ځلمي چي ځغلي هند ته

نو آغلیه پيغلي کاندي اتڼونه [۵]

د خوشال خان خټک د زوی، عبدالقادر خان خټک، په ديوان کي د « آغلي » د مؤنث مفرد دپاره د « آغله ăğalə » کليمه راغلي ده :

پر لاري تلمه، په مخه راغله

په مخ تر گل وه، ښايسته آغله [۶]

شېخ تيمن (په« مخزن افغانی » کي د نعمت الله هروي د روايت له مخي په ۱۰۰۲ هـ ق کي مړ) دا کليمه په ندايي(vocative) حالت کي د مذکر مفرد دپاره داسي کار کړې ده :

د ښبنتن پار دئ هېر مي نه کړي

آغليه! مخ چي په يانه کړي [۷]

پيرمحمد کاکړ، د جمعي دپاره په ندايي حالت کي، داسي راوړې ده :

حصار د ميني په لوی کړنگ سوم

اوس را رسیږئ خپلو آغلیو!

په وروستییو درو مثالو کي « آغله، آغلیه، آغلیو » دري سره د موصوف پر ځای استعمال سوي دي .

د خوشال خان ختک زوی، صدر خان ختک، د ۱۱۱۸ هـ ق په شا و خوا کي د آغل له مصدر څخه (چي د ښایسته کېدلو او ښه ایسېدلو مانا به لري) د« آغی ãğay » په شکل د ماضي زماني د واحد مذکر غایب صیغه جوړه کړي ده :

چي آدم ور لره راغی

در، دېوار باندي ښه آغی[۸]

د صدر خان ختک د زماني یو بل شاعر، مصري خان ګګیاني، هم د « آغی » ماضي مذکره مفرده غایبه صیغه راوړې ده :

له حِجازه دلي راغلې، په خپل قوم کي ښه آغلې

قوم کل په تا ښه آغی، اې د درست اولس سینګاره! [۹]

په دغه بیت کي « ښه آغلې » د « ښه وایسېدئ » مانا لري، چي د ماضي زماني د واحد مخاطب صیغه ده .

عبدالقادر ختک په یوسف او زلیخا کي د « آغلې » مؤنثه ښه داسي راوړې ده :

د یوسف کجاوه راغله

نهایت ښایسته آغله[۱۰]

د جهاندارشاه په کیسه کي، چي احمدي صاحبزاده (۱۱۵۵ - ۱۲۳۳ هـ ق) نظم کړېده، آغی کلیمه د« ښایسته » او « ښه و ایسېدئ » دواړي ماناوي ورکیي :

دی تري وجاروت زر کور وته نور راغی

د مسجد خلکو ته ستوري په رنګ آغی[۱۱]

د خوشال خان ختک (۱۰۲۲ - ۱۱۰۰ هـ ق) په یوه بیت کي « آغلی » او « ښاغلی » دواړه راغلي دي :

چي ښه جمال لري هغه ښه خال لري

مخ دي آغلی دئ خال دي ښاغلی دئ [۱۲]

د پښتو ادب د مشهورو شاعرانو په کلام کي مو د« آغلي » بېلابېل ګرامري حالتونه ولیدل . اوس پوښتنه دا ده : هغه صفت څنګه یوازي و ښځو ته اختصاص پیدا کولای سي، چي له دواړو جنسو(مذکر او مؤنث) سره استعمال سوئ دئ؛ بلکي تر ښځینه جنس له نارینه جنس سره ډېر راغلئ دئ؟! که ښځو ته « آغلې ãğale » وایو، بیا نو د څه دلیل له مخي ونارینه وو ته « آغلی ãğalay » نه وایو؟! ځکه هغه څه چي و ښځو ته سم ګڼل کیږي ونارینه وو ته هم باید سم و بلل سي؛ حال دا چي نارینه وو ته « ښاغلی » وایو؛ او ښځینه وو ته بې څېړني او پلټني« آغلي » راپورته سوه .

کله چي په لرغوني ادب او جنوب - لوېدیځه لهجه کي د ښځینه جنس د احترام، تعظیم، تکریم، ښکلا او ښایست دپاره د « ښاغلی » ژوندی او مستعمله کلیمه لرو، بیا نو د مړي او نابابه کلیمي (آغلي) و ګور به ګوره کولو ته څه اړتیا وه؟! له داسي ژبپوهانو څخه باید پوښتنه وسي، چي په یوه نامناسب ځای کي د دغه راز مړي او متروکي کلیمي په را ژوندي کولو سره، په لوی لاس د خلګو ژوندی او مروجي کلیمي له چلنده نه باسو؟! ماته خو په دي کار کي د ژبپوهني، عقل او منطق هیڅ څرک نه ښکاري . ایا خلګ به دي ناسمو او نامعقولو « نوښتو»ته غاړه کښېږدي؟! مګر په دي ساده او روښانه حقیقت مو سر نه خلاصیږي، چي خلګ همېشه د خپلو کلیمو، عبارتو،

محاورو، اصطلاحاتو، متلو او داسي نورو ژبنيو او فرهنگي ميراثو په ساتنه کي تر وسه وسه مقاومت کيي . ايا دا کار په څرګند ډول نه ښيي، چي زموږ ځيني تلواري ژبپوهان، ليکوال، شاعران، ژورناليستان او نور فرهنګيان په ژبه کي د پلټني او څېړني پر ځای د احساساتو او بی خبری له مخي پرېکړي کيي؟!

د پښتو محقق او مدقق ژبپوهان پوهېږي، چي « ښاغلی ṣā́ğalay » او « ښاغلې ṣā́ğale » له پېړيو پېړيو څخه تر اوسه پوري د پښتو په جنوب - لوېديځه لهجه کي په مذکره او مؤنثه صيغه پراخ استعمال لري؛ مثلاً په کندهار کي د نارينه د درناوي، قدر او عزت دپاره وايي : « شيرين اخښی تر ټولو ښاغلی ځښن دئ »، « احمد چا دونه ښاغلی کئ، چي په هر کار کي بابايي کيي؟ »، « ورسه ته هم د هغو ښاغلو په ډله کي کښېنه! » او داسي نور . « ښاغلې » په مؤنثه صيغه کي داسي استعماليږي : « څو مياشتي تېري سوې؛ خو دا ښاغلې لا هره ورځ پر کوربچه ناسته ده؛ او د کور و هيڅ کار ته لاس نه ور وړي »، « نازو! آ ښاغلې مېلمنه دي ولاړه که دلي ده؟ »، « شينکی که ښاغلې نه وای، خلګو به دونه غوړمالی نه ورته کولای » او داسي نور . د خوشال خان ختک په يوه څلوريځه کي همدا مؤنثه صيغه (ښاغلې) داسي راغلې ده :

تر سر تر پايه ليلا ښاغلې ده

سينه يي ځکه د مجنون داغلې ده

مينه څه هسي آسانه نه ده

چي ببځايه په چا راغلې ده [۱۳]

« ښاغلی » او « ښاغلې » د پښتو لرغوني؛ خو تر اوسه ژوندی او مستعملي کليمي دي . په داسي حال کي چي « آغلی »، « آغله » او « آغلې » له عمرو راهيسي زموږ په ورځنيو خبرو او محاورو کي مړي دي . کله چي زړي کليمي په ژوندی او مستعمله بڼه لرو، بيا نو د نامناسب مفهوم دپاره د مړو او متروکو ټکو و را ژوندي کولو ته هيڅ اړتيا نه پېښيږي . لکه څنګه چي د انګرېزي ژبي ميسټه/ ميسټر(MISTER) او مسيز (MISTRESS) کليمي په خپلو منځو کي بشپړه همرنګي او تَجانُس لري، « ښاغلی » او « ښاغلې » هم د شکل او مانا له پلوه يو له بله پوره همرنګي او تَجانُس لري، بلکي دواړي د يوې کليمي مذکر او مؤنث شکلونه دي . په بله وينا کله چي نارينه ته « ښاغلی » وايو، ښځي هم ته بايد هرومرو « ښاغلې » و وايو؛ حال دا چی د« ښاغلي » او « آغلې » تر منځ دا شکلي او مانوي (معنوي) همرنګي نه ليدل کيږي . په بله وينا نارينه ته « ښاغلي » او ښځي ته « آغلې » ويل هيڅ منطق نه لري .که څه هم د لوی استاد- اروابناد علامه حبيبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰ع - ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴ع) په باور « ښاغلی » له « ښه » او « آغلی » څخه جوړ سوئ دئ[۱۴]؛ خو سره له هغه هم له « آغلي » سره په جوړښت، شکل او مانا کي واضح توپير او بېلوالی لري . د دې دلايلو له مخي نو په زغرده ويلای سو، چي« ښاغلې » تر « آغلې » ډېره مناسبه او معقوله ده . زموږ تلواري ژبپوهانو بايد و مطبوعاتو ته د دې ټکي تر را ايستلو مخکي د هغې پر ټولو اړخو ژور فکر کړئ وای .

لمنليکونه

۱ عبدالحی حبيبي، تصحيح و تحشيه و تعليقات پټه خزانهء محمد هوتک (کابل : پښتو ټولنه، ۱۳۲۳) ۵۱ .

۲ پوهاند عبدالشکور رشاد، د پټي خزانې فرهنګ ، دوې برخي . (کابل : د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی،۱۳۶۲) ۱۰ .

۳ پټه خزانه ۵۱؛ رشاد ۱۱ .

۴ د لوی احمد شاه بابا دیوان، د کابل چاپ ۱۹۸؛ رشاد ۱۱ .

۵ پټه خزانه ۵۵؛ رشاد ۱۲ .

۶ د عبدالقادر خټک دیوان، کندهار چاپ ۱۶۸؛ رشاد ۱۲ .

۷ پټه خزانه ۶۳؛ رشاد ۱۲ .

۸ د آدم خان او درخانۍ قصه ۶۲؛ رشاد ۱۴ .

۹ د مصري خان ګګياڼي چاپي دیوان ۱۶۹؛ رشاد ۱۴ .

۱۰ رشاد ۱۴ .

۱۱ د چاپي قصې ۶۴ مخ ؛ رشاد ۱۵ .

۱۲ خوشال خان خټک، د خوشال خان خټک کلیات، د عبدالقیوم زاهد مشواڼي اوډنه، پرتلنه، سمون او ويپيانګه (کابل : دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۴) ۴۴۳.

۱۳ خوشال خان خټک ۳۹۷ .

۱۴ حبيبي، « د پښتو سيند به څنګه ليکل کيږي؟ » وږمه ۱ - ۲ (۱۳۴۵) ۵ .